

SZÉLL GÁBOR

A MONOFIZITÁK HELYZETE A TRÁK-DINASZTIA IDEJÉN

Az 5–6. század egyháztörténetének egyik legérdekesebb időszaka a Trák-dinasztia idejére (457–518) esik, mivel az ekkor kialakuló monofizita eszmék egyre nagyobb teret hódítottak el a kora bizánci állam *catholicus* területeiből. A korszak egyik sajátossága, hogy a világi és az egyházi hatalom ekkor még együttműködött a birodalom vallási egységének megteremtéséért,¹ a krisztológiai kérdésekben kialakult viták pedig egyértelműen jelezték Róma és Alexandria, illetve Constantinopolis és Antiochia versengését az egyházi hegemonia érdekében.² Több szerző³ is beszámol arról, hogy a korszak uralkodói a monofizitákat vagy a chalcedonianusokat támogatták intézkedéseikkel, de az ellentmondásos lépések célját és eredményeit érdemes külön is vizsgálat alá vetnünk.

Az 5. század dogmatikai vitáinak legfontosabb kérdése Krisztus isteni és emberi természetének viszonyára vonatkozott. A racionálisabb irányzatot képviselő antiochiai iskola szerint a két természet – bár együtt létezik – mégis határozottan elkülönül egymástól, mivel az istenség öltött testet Krisztusban, a Máriától született emberben, tehát Máriát nem istenszülőnek (*theotokos*), hanem csak Krisztus-szülőnek (*khristotokos*) kell nevezni. Az alexandriai egyház álláspontja ezzel szemben az volt, hogy Krisztus a földi életben Isten maradt anélkül, hogy összekeveredett volna az emberi természettel.⁴ Nestorius, Constantinopolis 428-ban kinevezett patriarchája egy ideig sikeresen hirdette az antiochiai iskola tanítását, a 431-es első ephesosi zsinaton azonban az I. Coelestinus pápa által támogatott alexandriai patriarcha, Cyrillus eretnekként elítélte őt, ezzel Alexandriát egyházi hatalmának csúcsához juttatta.

Cyryllust 444-ben bekövetkezett halála után egyik diaconusa, Dioscorus követte, Constantinopolisban pedig Eutyches képviselte az alexandriai irányzatot, egyúttal tovább is fejlesztette Cyryllus tanítását. Eutyches ugyanis azt vallotta, hogy Krisztus két természete közül a megtestesülést után az isteni sokkal hangsúlyosabbá vált, tehát valójában csak egyetlen (*mia physis*), isteni természettel rendelkezik. I. Leo pápa már 443-ban elutasította ezt az álláspontot, és mivel a 448. november 8-ára összehívott constantinopolisi tanácskozáson Eutyches továbbra is kitarított *bűnös tanítása* mellett, eretnekként elítélték őt.⁵ Amikor az ítélet ellen fellebbezett Eutyches, a politikai sikerekre vágyó Dioscorus védelmébe vette őt, és II. Theodosius *császár bizalmába férkőzve*

¹ G. Ostrogorsky: A bizánci állam története. Ford. Magyar I. et al. Budapest 2003. 50.

² J. Meyendorff: Birodalmi egység és keresztény szakadások. Az egyház 450–680 között. Ford. Utry G. Varia Byzantina IV. Budapest 2001. 154–157.

³ A korszak egyháztörténetéről a legrészletesebb beszámolót Tunnunai Victor püspök (megh. 570-ben) készítette el, aki constantinopolisi száműzetésének idején egészítette ki *Chronicájában* Prosper Tiro Aquitanus (kb. 390–463) *Épitoméját* a 444–566 közötti eseményekkel. (Victoris Tonnennensis episcopi chronica. In: MGH AA XI., CM 2. Ed. Th. Mommsen. Berlin 1894. 163–206; magyarul: Tunnunai Victor: *Chronica* [444–565]. Ford. Széll G. Documenta Historica 80. Szeged 2008. 13–50.) Evagrius Scholasticus (kb. 536–594 u.) ügyvédként védte 588-ban Antiochia püspökét, Gregoriust Constantinopolisban, a fennmaradt *Historia Ecclesiastica* című hatkötetes munkája a 431–594 közötti krisztológiai viták fontos forrása. (Evagrius: *Historia Ecclesiastica. The ecclesiastical history of Evagrius*. Eds. J. Bidez–L. Parmentier. Leipzig 1898.) Marcellinus comes (megh. 534-ben) *Chronicájában* a 379–534 közötti keleti eseményeket foglalja össze, Theodorus Lector (megh. 518 u.) pedig gangrai száműzetésében készített beszámolót hiteles dokumentumok alapján a 439–518 közötti időszak egyházi eseményeiről.

⁴ L. Duchesne: *Églises séparées*. Paris 1896. 38–40.

⁵ ACO II, 1, 1, 10–19. (Acta Conciliorum Oecumenicorum iussu atque mandato Societatis Scientiarum Argentoratensis. Ed. E. Schwartz, cont. J. Straub. Berlin, 1914–1984); vö. Vict. Tunn. *Chr.* 447.

kezdeményezte egy újabb tanácskozás összehívását,⁶ ahol a monofiziták számára kedvezőbb ítéletet hozhatnak.⁷ A 449. augusztus 8-án összeült második ephesosi zsinat rövid idő alatt rablózsinattá (*latrocinium*) változott, mivel Dioscorus erőszakosságával minden monofizitaellenes véleményt elhallgattatott, és nem engedte felolvasni Leo pápa Eutychest támadó levelét sem.⁸ A püspökök végül felmentették Eutychest, jóváhagyták a monofiziták tanításait, és több egyházi vezetőt is megfosztottak a hivatalától, *akik Eutychessel szemben Krisztus kettős természetét hirdették.*⁹

Az alexandriai irányzat győzelme után azonban fordulat következett be, mert az új bizánci császár, Marcianus *az egyházon belüli béke megteremtése érdekében* több száz püspök részvételével¹⁰ Chalcedonba hívta össze a negyedik egyetemes zsinatot, amelyet az ókor legnagyobb szabású egyházi tanácskozásaként tartanak számon.¹¹ A 451. október 8–31. között a Szent Euphemia-templomban rendezett tárgyalásokon érvénytelenítették a 449-ben tartott második ephesosi zsinat határozatait, ennek kivételével megerősítették a korábbi tanácskozások (a 325-ös niceai, a 381-es constantinopolisi és a 431-es ephesosi zsinat) egyetemes jellegét,¹² és *elítélték Eutychest pártfogójával, Dioscorus alexandriai püspökkel és Nestoriusszal együtt.* A résztvevők elfogadták a chalcedoni hitvallást, amely lényegében a távol lévő Leo pápa javaslatának megfelelően¹³ a görögre fordított *Tomus* alapján készült, és megpróbált közvetíteni Eutyches és Nestorius tanítása között. A dogma szerint Krisztus egy személy két természetben, valóságos Isten és valóságos ember, de ezek nem keverednek egymással, ugyanakkor szét sem választhatók egymástól.¹⁴ *Megpróbálták az összes, egyházat érintő problémát orvosolni és megfelelően elrendezni,* így a korábban elítélt püspököket visszahelyezték hivatalukba, a Dioscorus nyomására kinevezett egyházi vezetőket pedig száműzték. A chalcedoni zsinat azonban nemcsak a monofiziták elleni határozott fellépés miatt volt jelentős, hanem Constantinopolis hatalmának megerősítését is eredményezte.¹⁵ A 381-ben Constantinopolisban összeült zsinat 3. kánonja kimondta, hogy a római pápa utáni legmagasabb méltóság az „új Róma”, vagyis Constantinopolis patriarcháját illeti meg, a nyugati klérus azonban hevesen tiltakozott az ellen, hogy a régi Róma elsőbbsége megkérdőjelezhető lenne.¹⁶ Constantinopolis vezető szerepe az alexandriai iskola 451-es legyőzésével még tovább erősödött, mivel a 28. kánon alapján ugyan megmaradt a római pápa tiszteletbeli

⁶ Vict. Tunn. *Chr.* 448; ACO II, 1, 2, 30; PL 54,714–720. (Patrologiae Latinae cursus completus, Vols. 121. Ed. J. P. Migne. Paris 1844–1865.)

⁷ Eutyches keresztfia, Chrysaphius II. Theodosius kegyenceként irányította a constantinopolisi udvar egyházi életét, a 449-es tanácskozás után viszont Eutychessel való barátsága miatt meggyilkolták; vö. Vict. Tunn. *Chr.* 450, 2; Marc. com. *Chr.* 450, 3; Mal. XIV, 5–8; Th. Lec. E. 353, 6–8.

⁸ *Tomus ad Flavianum*; Ep. 95, 2: col. 943B (S. Leonis Magni epistulae contra Eutychis haeresim. Ed. C. Silva-Tarouca. Series theologica 15, 20. Rome 1934–1935); ACO II, 1, 1, 32–32.

⁹ Vict. Tunn. *Chr.* 448. Az elítélt atyák között volt a pápa álláspontját képviselő constantinopolisi Flavianus, a kemény bírálatairól ismert dorylaeumi Eusebius, a Cyrillus tanítását kritizáló cyrusi Theodoretus, és az edessai Ibas is, aki a kettős természetről vallott nézeteit 433-ban a perzsa Marisnak, Hardaschir püspöknek írt levelében fejtette ki.

¹⁰ Vict. Tunn. *Chr.* 450, 3. A források nagy része 520 résztvevőről tud (Vict. Tunn. *Chr.* 451; Th. Lec. E. 534, 17–18; ACO II, 1, 3, 34–35), Leo viszont (*Ep.* 102, 2: col. 986A) 600, Marcellinus comes (*Chr.* 451) 630 püspököt említ.

¹¹ A zsinat határozatairól és szakirodalmáról bővebben lásd: *Meyendorff*: i. m. 219–246; *A. Grillmeier–H. Bacht* (eds.): *Das Konzil von Chalcedon: Geschichte und Gegenwart*. Vols. 3. Würzburg 1950–1954; *Th. Schnitzler*: *Im Kampfe um Chalcedon. Geschichte und Inhalt des Codex Encyclius von 458*. Roma 1938.

¹² Dioscorus a 449-es zsinaton a 431-ben tartott ephesosi gyűlést nevezte a második zsinatnak, hogy közvetlenül hozzákapcsolhassa a 325-ös tanácskozást; vö. Mansi VI, 625D; 664A (*Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*. Vols. 31. Ed. G. D. Mansi. Firenze 1759–1763).

¹³ ACO II, 2, 1, 3.

¹⁴ *A. Fliche–V. Martin*: *Histoire de l'Église IV*. Paris 1937. 224–240.

¹⁵ A kérdésről bővebben l. *Meyendorff*: i. m. 86–95.

¹⁶ Damasus pápa *Decretum Gelasianum*ként ismert szövegét a tiltakozás határozottsága miatt néhány kézirat tévesen a későbbi Gelasius vagy Hormisdas pápának tulajdonítja; vö. *E. Dobschütz*: *Das Decretum Gelasianum*. Leipzig 1912.

elsőbbsege, de a constantinopolisi patriarcha jogkörét tekintve a pápával mindenben egyenrangúvá vált.¹⁷

Valentinianus és Marcianus császár 452-ben kötelezővé tette a chalcedoni zsinat határozatainak elfogadását,¹⁸ az intézkedések azonban nem hozták meg a kívánt békét, mivel a megerősödött constantinopolisi egyház és a nemrég még Nestorius tanítását valló keleti tartományok közötti viszony egyre feszültebbé vált. Elsőként Hierosolyma szerzetesei lázadtak fel Iuvenalis patriarcha ellen, majd Alexandria lakossága egy *zendülés során* szétmargangolta a chalcedonianus Proteriuszt, helyére pedig a szélsőséges monofizitaként ismert Timotheus Aelurus lépett.¹⁹ A hierosolymai zavargások miatt óvatos Leo – aki az első olyan császár, akit a constantinopolisi patriarcha koronázott meg – nem akart erőszakot alkalmazni az alexandriai patriarcha kinevezésével, ezért először egy újabb zsinat összehívását fontolgatta, majd 457 őszén levélben kérte az egyház összes elöljárójának véleményét a chalcedoni dogma érvényességével kapcsolatban. Még a történetíró Victor is csodálkozott azon, hogy mennyire egybehangzó, a chalcedoni döntést támogató válaszok érkeztek, hiszen *sokkal valószínűbb, hogy a chalcedoni zsinat döntései fokozatosan vívták ki elismertségüket.*²⁰ Amikor Timotheus Aelurus üldözni kezdte az alexandriai chalcedonianusokat, Leo pápa száműzte őt Constantinopolisba, majd Gangrába, végül Chersonába,²¹ helyére pedig Timotheus Salofaciolust nevezte ki, akit közvetlenül beiktatása után megkért a monofiziták elleni határozott fellépésre, ahogyan már 457. szeptember 1-jén is küldött hasonló tartalmú leveleket öt egyházi vezetőnek.²²

A chalcedoni határozatok ellen Alexandriában és Szíriában továbbra is szerveződtek monofizita felkelések, ezért a bizánci császárok több alkalommal is megpróbálták egyházi tanácskozások helyett – látszólag a püspökök egyetértésével – erőszakos módon rendezni a vitás kérdéseket. Ennek első példája a chalcedoni dogmát elítélő *Encyclion*, amelyet Basiliscus 475-ben küldött levélként a száműzetésben lévő Timotheus Aelurusnak.²³ Amikor Timotheus visszatért alexandriai hivatalába, még Constantinopolisban is a győzelmet ünnepelték, ezzel viszont egyértelművé vált, hogy a keleti püspökök egy része nyíltan, a többiek pedig „tétovázva” ugyan, de megtagadják a chalcedoni zsinat határozatait. Simplicius pápa szerint Basiliscus jótalanul avatkozott teológiai ügyekbe, de meglepő módon ekkor még Constantinopolis patriarchája, Acacius is hevesen tiltakozott a rendelet ellen, ezért megfosztották őt Asia egyházi irányításától. Amikor Basiliscus veszélyben érezte a hatalmát és támogatókra volt szüksége, egy *Antiencyclion* kiadásával visszavonta a monofizitákat támogató rendeletét, bukását azonban nem kerülhette el: a 476 szeptemberében visszatérő Zenon családjával együtt száműzte őt, hogy nyomorúságos körülmények között fejezze be az életét.²⁴ Zenon eleinte védelmébe vette a chalcedonianusokat, ezért Timotheus Aelurus halála után ismét Timotheus Salofaciolust, 482 februárjában pedig a hasonló elveket valló Iohannes Talaiát nevezte ki Alexandria vezetőjévé. A hívek többsége azonban III. Petrus Mongust támogatta, akit még 477-ben egy rövid időre választottak püspökké, ezért a császár elűzte Timotheust és kiegyezett a monofizita Petrusszal.

Zenon 482. július 28-án *Eutyches bűnös tanításától megrészegülve letért a catholicus hitről*, és Acacius javaslatára *Henoticon* címmel egységesítő szöveget küldött az alexandriai patriarchának,²⁵

¹⁷ Mansi VII, 445. A 28. kánonnal kapcsolatos vitáról bővebben lásd: *F. X. Murphy: Peter Speaks through Leo. The Council of Chalcedon, A. D. 451. Washington 1952.*

¹⁸ Roman State and Christian Church. A Collection of Legal Documents to A. D. 535. II. Ed. *P. R. Coleman-Norton*. London 1966. 804–810.

¹⁹ Vict. Tunn. *Chr.* 460. A 457. március 28-ai véres eseményt Victor egy nappal korábbra, március 27-ére, nagypéntekre datálja, hogy párhuzamot vonhasson Krisztus kereszthalála és Proterius mártírsága között; vö. Theoph. 110, 35.

²⁰ Vict. Tunn. *Chr.* 468; *Ep.* 162; col. 1144BC; ACO II, 5, 9–98.

²¹ Vict. Tunn. *Chr.* 460; *Ep.* 170; col. 1214B; Th. Lec. *E.* 380.

²² *Ep.* 150; col. 1120C–1121C; *Ep.* 171; col. 1215–1216A.

²³ Evagr. *H. E.* III, 4.

²⁴ Evagr. *H. E.* III, 7. A források szerint egy vízgyűjtő medencébe zárták őket és halálra éhezették a cappadociai Cucususban vagy Limnaeben (Evagr. *H. E.* III, 8; Marc. com. *Chr.* 476, 1; Mal. XV, 380,7–17), Victor szerint viszont Sasemisben (*Chr.* 476).

²⁵ Vict. Tunn. *Chr.* 482; Evagr. *H. E.* III, 14; CN III, 924–927.

amelyben a vitás kifejezéseket figyelmen kívül hagyva csak az első három egyetemes zsinat határozatait ismerte el, vagyis nem szállt nyíltan szembe a chalcedoni dogmával, de szorgalmazta annak monofizita revízióját. Mivel az alexandriai, az antiochiai és a hierosolymai egyház is némi kételkedés után elfogadta a szöveget, a 483-ban pápává választott III. Felix egyik főpapja, a később pápáként regnáló Gelasius segítségével levélben figyelmeztette a keleti szerzeteseket, hogy mennyire kockázatos dolog közösséget vállalni a monofizitákkal, majd több levelet is írt Zenonnak, hiszen a császári hatalom egyház fölél való terjesztésével veszélybe került a pápa függetlensége.²⁶ Amikor a figyelmeztetések ellenére a keleti püspökök néhányukat kivéve mind elfogadták a *Henoticon* szövegét, Felix még tett egy utolsó kísérletet az Acaciusszal való együttműködésre,²⁷ de ennek kudarca után 484. július 28-ára zsinatot hívott össze Rómába, hogy hivatalosan is eretnekké nyilváníthassa a szöveget. A pápa itt kiközösítette a bizánci császárt és a *Henoticon* támogató püspököket, erre Acacius kitörölta a pápa nevét a püspöki jegyzékből, és megszakította a kapcsolatát a római egyházzal, így kezdetét vette az *acaciusi szkizma* (484-518), az első kelet-nyugati egyházszakadás.²⁸ Zenon kompromisszumot kereső, mégis kétértelmű *Henoticon*-ja tehát éppen ellenkező eredményt ért el, hiszen a kettő helyett három egymással viszálykodó párt jött létre: a kétértelmű kifejezésekkel foglalkozó monofizitáké, a chalcedoni dogma híveié, és azoké, akik a *Henoticon* hivatalos formuláját támogatták.²⁹ Ezt követően sorra leváltásra kerültek a monofizita püspökök, különösen pedig Constantinopolis újonnan megválasztott patriarchája, Euphemius volt elkötelezett a chalcedoni dogma iránt. Victor ezzel kapcsolatban olyan legendás remetékről is ír, akik kitarításukkal és erényeikkel példát mutathattak a chalcedonianus püspököknek.³⁰

A következő időszakban a monofizita eszmék még inkább elterjedtek a keleti kereszténység központjaiban, de fennmaradhatott egy erős chalcedonianus többség is, amelynek Constantinopolisban Euphemius vált a vezéralakjává. Zenon halála után 491-ben a *hitelenségéről* ismert Anastasiust jelölték a trónra, aki – bár meggyőződéses monofizita volt – Euphemius nyomására mégis írásbeli nyilatkozatot tett arról, hogy *semmi rosszat nem tesz majd az apostoli hitvallás és a chalcedoni zsinat határozatai ellen*. A három nappal későbbi koronázáskor azonban *erőszakkal elvette Euphemius püspöktől a saját kézzel írt nyilatkozatát, és kegyetlen módon fellépett a chalcedoni zsinat határozatait védelmező püspökökkel szemben*.³¹ Euphemius ekkor Gelasius pápa javaslatára – a császár további ravaszságától tartva – egy zsinatot hívott össze, hogy megerősítse a chalcedoni határozatokat, Anastasius viszont egy másik, az *eretnekek számára összehívott zsinaton a Henoticon* mellett foglalt állást és száműzte Euphemius. Macedonius, Constantinopolis új patriarchája ezután váratlan lépésre szánta el magát: egyaránt *elítélte azokat, akik elfogadták a chalcedoni zsinat határozatait, és azokat is, akik Nestorius és Eutyches tanait támogatták*.³²

II. Anastasius pápa igyekezett engedményeket tenni a monofizitáknak annak érdekében, hogy helyreállítsa a jó viszonyt Constantinopolisszal, a püspökök egy része ezért szakított Rómával, és közösségre lépett az Acacius pártján álló Photeinossal, Thessalonice diaconusával. Ez az esemény jól mutatja, hogy a római pápa tekintélyét nem feltétlenül ismerte el minden chalcedonianus püspök, egy részük pedig határozottan ellenezte a Constantinopolisszal való egyezséget. Amikor 498 novemberében

²⁶ W. Ulmann: *The Growth of Papal Government in the Middle Ages. A Study in the Ideological Relation of Clerical to Lay Power*. London 1955. 14–31.

²⁷ Vict. Tunn. Chr. 485–486; Ep. 1: PL 58,894–896. Acacius Constantinopolis patriarchájaként kezdetben kiállt a chalcedoni dogma mellett, és szembehelyezkedve a császár törekvéseivel szövetségre léphetett volna a római pápával. Amikor Alexandria püspöki székéért vetélkedett a chalcedonianus Iohannes Talaia és a monofizita Petrus Mongus, Acacius a hozzá küldött követeknek a *Henoticon* szövegét magyarázta, később azonban közösségre lépett Petrus Mongusszal; vö. Evagr. H. E. III, 21.

²⁸ A konfliktus körülményeiről bővebben l. *Meyendorff*: i. m. 211–214.

²⁹ *Ostrogorsky*: i. m. 72. Iustinianus idejéből már négy teológiai álláspontot ismerünk: a monofizitákét, a szigorú dyofizitákét, a cyrillusi chalcedonianusokét és az origenistákét; vö. *J. Meyendorff*: *A bizánci teológia. Történelmi irányzatok és tantételek*. Ford. *Jeviczki F.* Varia Byzantina XII. Budapest 2006. 56–58.

³⁰ Vict. Tunn. Chr. 488, 3; 489; 490, 3. A szerzetesek közül kiemelt helyen szerepel Daniel, aki még Basiliscusszal szembeszállva állt ki a chalcedoni dogma érvényessége mellett.

³¹ Vict. Tunn. Chr. 491, 1–2.

³² Ep. 11: PL 59, 13–19; Vict. Tunn. Chr. 492, 2; 496; 497, 1.

– II. Anastasius halála után – Symmachust választották pápává, a római klérus Bizánc-barát része ellenpápává emelt egy Laurentius nevű papot. Bár a 499. március 1-jén összeült római zsinaton Symmachus kinevezésével Laurentius lemondott a trónról, hívei a húsvét pontos dátumának meghatározása miatt ismét szembeszálltak Symmachus támogatóival. A következő években összehívott tanácskozások Symmachus hatalmát folyamatosan megingatták, Laurentius ellenpápaságát viszont 506-ig meghosszabbították, egyértelműen jelezve azt, hogy a római pápa felsőbbrendűségének gondolata nem egyeztethető össze sem a zsinatokon részt vevő püspökök döntéseivel, sem pedig a bizánci császárok egyesítő és ellenőrző törekvéseivel.³³

Anastasius monofizitákkal kapcsolatos mérsékelt politikája az 500-as évek elején már egyértelműen a chalcedoni dogma ellen fordult, ezért – Victor adatai szerint³⁴ – az antiochiai Flavianus vezetésével zsinatot hívtak össze Constantinopolisba a *Henoticon* és az első három egyetemes zsinat határozatainak megerősítése érdekében. A tanácskozáson nemcsak a chalcedoni dogmát és a chalcedonianus szerzők műveit ítélték el, hanem Leo *Tomus*át is.³⁵ A monofizitákkal való együttműködést mutatja az a tény is, hogy rövidesen több chalcedonianus püspök leváltására sor került: a constantinopolisi Macedoniust 511. augusztus 7-én száműzték Euchaidába, helyére a monofizita Timotheus presbytert nevezték ki. Az antiochiai Flavianus a *bűneit utólag megbánta* és a monofiziták ellen fordult, ezért az 512-es sidoni zsinat után vissza kellett vonulnia, helyére pedig november 18-án – a chalcedonianusok hatalmas felháborodására – a monofiziták legnagyobb csoportjának a vezetőjét, Severust választották.³⁶ Hasonlóképpen túlzásnak látszik az is, hogy *önként vonult vissza egyházi hivatalából* a bostrai Eugenius és a paltai Iohannes, hogy követhessék petrai száműzetésébe Flavianust. A hierosolymai Eliasnak a Severusszal való együttműködés megtagadása miatt 516. szeptember 1-jétől az azonosíthatatlan Paraxene erődítményében vagy az egyiptomi Ailában kellett száműzetésben élnie 518-ban bekövetkezett haláláig, helyére a császárhoz hű Iohannest, a *kereszt őrzőjét* nevezték ki.³⁷

Victor Anastasius egyházi terrorjának bemutatásakor több alkalommal is megpróbálta kiemelni, hogy mennyire kártékonyak a monofizita eszmék, ezért mindenképpen szükség van a chalcedoni határozatok megerősítésére. A bűnös tanítás terjedésével indokolja az 502-es palaestina-i földrendést idéző természeti csapásokat, a chalcedoni dogmát elutasító alexandriai lakosokat pedig saját végtagjait felfaló kutyákká változtatja, hogy egy angyal megjelenésével figyelmeztethesse őket: *soha többé ne cselekedjenek hasonló ostobaságot*.³⁸ A chalcedonianusok tekintélyének erősödését mutatja, hogy ha idegenekkel kerültek kapcsolatba, meg tudták őket győzni a chalcedoni dogma érvényességéről: Zundaber erődítménye így került I. Cavad perzsa király kezére, az 513-ban megtérített szaracén uralkodó, Alamundar pedig a Szentháromság egységével kapcsolatban győzte meg azokat a theopaschita püspököket, akik a monofizita Severus megbízásából érkeztek hozzá Antiochiából.³⁹ Anastasius a monofizitáknak kedvezett abban is, hogy 512. november 16-án engedélyezte számukra a

³³ *Meyendorff*: i. m. 215–217.

³⁴ *Vict. Tunn. Chr.* 499. A zsinat valódi helye és ideje bizonytalan, mert Victor feltehetően több esemény információit egyesítette: a 499-es római zsinaton megtiltották az ellenpápák kinevezését, 507-ben Constantinopolisban tanácskoztak Nestorius követőinek elítéléséről, 509-ben pedig Antiochiában közösítették ki Diodorust.

³⁵ Ilyen módon zárták ki az egyházból a tarsusi Diodorust, a nicaei és a 381-es constantinopolisi zsinat egyik fő alakját, az exegétikai műveiről ismert mopsuestiai Theodorust, a cyrusi Theodoretust, az edessai Ibsat, a samosatai Andreast, a tianai Eutheriust, Cyrust és az aegeatai Iohannest.

³⁶ *Vict. Tunn. Chr.* 501; 504. Severus hívei, a severianusok azt vallották, hogy Krisztus testének istenülése csak a feltámadás után kezdődött, vagyis a megtestesülés után két lényeg és egy romlandó test köthető Krisztushoz.

³⁷ *Vict. Tunn. Chr.* 509; *Evagr. H. E.* III, 31.

³⁸ *Vict. Tunn. Chr.* 502; 507; *vö. Vict. Aquit. Chr. Pasch.* 475. Tunnunai Victor a Theodorusnál található részletes leírás (*E.* 516) helyett inkább értelmezte a csodajelet, hogy a monofizitákat jobb belátásra bírja.

³⁹ *Vict. Tunn. Chr.* 508; 512. A theopaschiták megpróbálták Leo *Tomus*ával bizonyítani a Szentháromság oszthatatlanságát, hiszen a *Szentháromság egyik személye testben szenvedett* mondat úgy is értelmezhető, hogy a Szentháromságból csak a Fiú szenvedett testben. Hosszú vita (519–533) után végül Iustinianus a monofiziták számára is elfogadható *theopaschita-formulát* hagyta jóvá.

Trisagion- (Háromszor szent) ima monofizita változatának felvételét a constantinopolisi liturgiába.⁴⁰ A chalcedonianusok ezt a betoldást úgy értelmezték, hogy nemcsak Krisztust, hanem az egész Szentháromságot keresztre feszítették, ezért népfelkelés tört ki a császári intézkedés ellen. Az esemény jelentőségét itt is olyan természeti katasztrófák leírása fokozza, amelyek valójában jóval korábban történtek: a városra és környékére 473-ban hullott hamueső, a felkelők pedig 498-ban gyújtották fel Constantinopolis egy részét.⁴¹

A thraciai sereg élén álló Vitalianus comes már 513-ban felismerte, hogy a chalcedonianus püspököket támogatva nagyobb eséllyel szerezhetné vissza a nagy hasznot jelentő gabonaelosztás jogát, ezért az ő érdekeiket is hangoztatta, amikor 513-ban *bátor katonákból erős sereget gyűjtött és Anastasius császár ellen vonult*. Vitalianus a római hadsereg legyőzése után Hypatius nevű unokaöccse elrablásával rá tudta venni Anastasiust, hogy hívjon össze egy újabb zsinatot, engedélyezze a száműzött püspökök visszatérését és *a római egyházzal egyesítse az összes keleti egyházat*.⁴² Ezzel egy időben a palaestinaí és az Iordanesen túl élő szerzetesek levélben közölték a császárral, hogy kitartanak a chalcedoni dogma mellett és elutasítják Severus tanítását. Amikor 518. április 5-én meghalt Timotheus, Constantinopolis patriarchája, Anastasius ugyan *még kinevezése előtt megígértette* Iohannes presbyterrel, *hogy elítéli majd a chalcedoni zsinat határozatait*, ennek ellenére az új patriarcha azonnal eretnekké nyilvánította a monofizita tanokat, és – kiállva a négy egyetemes zsinat érvényessége mellett – kifejezte igényét az egyház újraegyesítésére, elindítva ezzel az acaciusi szkizma felszámolását. Anastasius császár ilyen módon az utolsó támogatóit is elveszítette, és 518. július 9-én *megbecstelenítve és a szokásos szertartás elmaradásával kellett befejeznie életét*.⁴³

A Trák-dinasztia császárainak ellentmondásos egyházpolitikája után I. Anastasius olyan magas pozíciókat biztosított a monofiziták számára, ahonnan hosszú ideig nem lehetett őket eltávolítani, ez pedig alapjában véve megakadályozta, hogy a kialakult vallási csoportok bármilyen módon kiegyezhessenek egymással.⁴⁴ A várt fordulat csak Iustinus uralkodásával következik majd be, aki *elfogadta és védelmezte a chalcedoni zsinat határozatait, és kibékítette a nyugati püspököket a keletiekkel*.⁴⁵ 518. július 20-án 2500 püspök részvételével nyitották meg a constantinopolisi zsinatot, ahol Hormisdas pápa kiátkozta Zenon és Anastasius mellett az összes monofizita püspököt, elutasította a *Henoticon* szövegét,⁴⁶ 519. március 28-án pedig a *Hormisdas-formula* aláírásával véget vetett az acaciusi szkizmának, hogy egy rövid időre helyreállhasson a keresztény egyház egysége.⁴⁷

SZÉLL GÁBOR

Szegedi Tudományegyetem

Ókortörténeti Tanszék

Batsányi János Gimnázium és Szakközépiskola, Csongrád

Történelem Munkaközösség

E-mail: szellgabor1@gmail.com

⁴⁰ ACO II, 1, 1, 30. Az új változat szerint az *agios o Theos, agios ischyros, agios athanatos, eleison imas* (szent Isten, szent erős, szent halhatatlan, irgalmazz nekünk) szövegébe beszúrták a *staurotheis di'hémas* (ki értünk megfeszítetett) formulát.

⁴¹ Vict. Tunn. Chr. 513; vö. Th. Lec. E. 398; Marc. com. Chr. 472, 1.

⁴² Vict. Tunn. Chr. 510; 511; 514; vö. J. B. Bury: History of the Later Roman Empire I. London 1923. 447–452.

⁴³ Vict. Tunn. Chr. 516; 517, 2; 518, 1.

⁴⁴ L. Bréhier: Bizánc tündöklése és hanyatlása. Ford. Baán I. Varia Byzantina I. Budapest 1999. 27.

⁴⁵ Vict. Tunn. Chr. 518, 2; 521, 2.

⁴⁶ Ep. 16B, 520: PL 63, 393.

⁴⁷ L. Duchesne: L'Église au VIe siècle. Paris 1928. 49–64.